

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І БІЛОРУСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Шаладонова Ж.С. Духоўныя спектры агню. Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура пачатку ХХ ст.: Манаграфія. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 191 с.

Тарас Шевченко – це постать, яка не лише привертає увагу читачів уже третє століття поспіль, а й об'єднує навколо себе дослідників. Особливо відрядно, що кількість останніх суттєво побільшується іменами літературознавців сусідніх європейських держав. Так, старший науковий співробітник Інституту білоруської мови та літератури імені Янки Купали та Якуба Коласа АН Білорусі Жанна Шаладонова опублікувала у 2009 р. працю зі знаковою назвою “Духоўныя спектры агню. Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура пачатку ХХ ст.”, у якій синтезувала багаторічні пошуки в царині українсько-білоруських літературних зв'язків, позначених впливом творчості Кобзаря.

Інтенсивний розвиток білоруського письменства на межі ХІХ і ХХ століть прочитаний у дослідженні під кутом “скерованості літератури до національного, етнічного й універсального під впливом силового поля традицій геніїв усесвітнього масштабу, духовних пророків, таких як Данте, Шекспір, Пушкін, Міцкевич, Шевченко” [2, 4].

Перший розділ дослідження – це актуальна, інформативно насичена літературна карта, на якій позначено і прокоментовано взаємини Шевченка й Білорусі та Білорусі й Шевченка. Той паритет, якого вдалося досягти дослідниці в цій частині праці, вражає, а з'ясована історія питання становить своєрідний енциклопедичний довідник, важливий для подальших досліджень, і засвідчує наукову сумлінність і компетенцію авторки.

У другому розділі (“Мастацкі экскурс у ХІХ ст.”) проаналізовано вплив творчості Шевченка на становлення національного білоруського літературного дискурсу в ХІХ ст. Високу вартість поезії Кобзаря дослідниця вбачає в його “ідейних заповітах”, естетичних принципах і мистецьких уроках, а шевченківський досвід характеризує як національно самобутній і водночас універсальний. Авторка монографії переконливо й аргументовано виокремлює сутнісні особливості літературного діалогу кожного з білоруських письменників зі “славним українським попередником”. До прикладу, зазначає, що Уладислав Сиракомля, котрий добре знав поезію

Шевченка, перекладав його вірші й поеми польською мовою, найбільше захоплювався Шевченковою традицією сакралізації національного буття, оспівування високих моральних рис і добродетеля народу. Типологічна близькість проявляється й у культивуванні обома поетами непроминальної вартості “правди і науки”, утвердженні концепції національної духовності. Проте білоруський письменник польського походження, зрозуміла річ, не сприймав бунтівного стилю шевченківських поем.

Спільність сповідуваних моральних засад, близькість звичаєво-побутового устрою українців і білорусів простежуються також при зіставленні творів Тараса Шевченка та Вінцента Дуніна-Марцинкевича. Стильова домінанта творчості білоруського письменника – наявність питомого народного елемента – зближує його творчість із письмом Шевченка. Як відомо, реалії історичного буття українців і білорусів “диктували народний образ непривабливим у своїй реалістичній відвертості і конкретиці”. За переконанням дослідниці, заслугою обох митців було моделювання такого народного типу, який викликав симпатію, утверджував у прагненні до кращого, презентував світові “багатий духовний, емоційно-почуттєвий світ, мораль і життєву філософію, особливості світовідчужання”, стверджував “цілісність, самобутність народної культури і матеріальних цінностей” [2, 25].

Цікаве потрактування мотиву сирітства (сирітство як факт біографії і як поетична

метафора) у контексті типологічного зіставлення творчості Шевченка й Вінця Каратинського, що живилося реальними фактами доль обох митців та особливостями сповіданого ними творчого методу – романтизму. До переваг дослідження Ж. Шаладонової належить і принагідне залучення до зіставлення літературних фактів з історії європейського письменства (творчість Дж. Г. Байрона, М. Лермонтова, А. Міцкевича та ін.). Такий підхід разом із вдумливим і детальним аналізом окремих поетичних творів дозволяє дійти переконливих висновків про особливості національної самоідентифікації білорусів та українців, виокремити найважливіші елементи етносвідомості.

У розділі “Янка Купала і Тарас Шаўчэнка” дослідниця відштовхується від думки М. Горького про те, що він “не знає іншого поета, окрім Янки Купали, який так повно і проникливо засвоїв би творчі принципи українського Кобзаря” [2, 38].

Одним із творчих принципів Шевченка (швидше інтуїтивних, аніж свідомих) було опертя на народнопоетичну словесність. Ця ж риса визначальна й у художньому світі Янки Купали. Прикметно, що український дослідник професор Львівського університету І.О. Денисюк ще на початку 80-х років минулого століття стверджував: “Фольклоризм творчості Янки Купали – дуже цікаве, своєрідне явище у світовій художній культурі, проблема, що потребує сучасних наукових рішень. Вивчення цієї проблеми пов’язане ще з одним важливим питанням – взаємодії фольклору і літератури слов’янських народів, особливо українського і білоруського” [1, 144]. Отже, маємо всі підстави констатувати, що рецензована праця в найвищий науковий спосіб реалізує означений напрямок досліджень.

В особах Тараса Шевченка і Янки Купали взаємодію української та білоруської літератур простежено через їхні ролі у творенні національних концепцій минулого обох народів (III розділ). Не вдаючись до виразної історичної конкретики, спочатку Шевченко, а слідом за ним і Янка Купала “сакралізують минуле”, наділяють твори “виразним

місцевим колоритом” – і в такий спосіб актуалізують “почуття національного болю, загострену тугу за колишньою славою, величчю, незалежністю і втраченою державністю” [2, 43].

Дослідниця віднаходить у поетичних текстах ключові образи “могил і курганів”, інтерпретуючи їх по-новому. Коли для істориків/історіографів численні кургани й могили – символи “мертвого і зниклого” у плині часу, то в обох поетів вони “найбезпосереднішим чином пов’язуються із воскресінням померлої реальності” [2, 52]. Таку відмінність у тлумаченні Ж. Шаладонова трактує на користь поетів, бо їхня версія була вітальною для національного духу підневільних народів.

У третьому розділі монографії є підрозділи, в яких ідеться про поета і його духовний статус, типологію романтичного героя, естетичні концепції національного життя. До цікавих спостережень авторки належить теза про реанімацію або “воскресіння сто років назад похованого” (за М. Багдановічем) романтизму, що відбулася в білоруському письменстві під пером Янки Купали. Таке явище було, за переконанням дослідниці, ситуативно доречним і художньо виправданим, бо саме цей творчий метод дозволив Янці Купалі реалізувати концепцію поета як пісняра, духовного лідера й національного пророка (що спостерігаємо й у Тараса Шевченка за півстоліття до цього).

Через порівняльний аналіз образів Шевченкового Перебенді й Купалового Гусяря на предмет їх реально-життєвого наповнення (зазвичай сліпий мандрівний старець) і метафізичного змісту (вогнь і слава) дослідниця висловлює думку, що “креативно-енергетичний прорив поетичного слова в духовно-метафізичний простір відкриває повноту високого призначення творця” [2, 61]. Має рацію Ж. Шаладонова, завершуючи розділ твердженням: “Творці поклали великі надії на здатність поетичного слова оновити, вознести і прикрасити життя. Метафорично розгорнуті полотна їхніх поетичних шедеврів фіксують справжній триумф волі, слова, розуму, а також кохання і краси, розкривають невичерпний потенціал духовності в людському бутті” [2, 99].

Продуманість структури аналізованого розділу, концептуальність бачення, логіка викладу викликають у читача, “отруєного (за Лесею Українкою) професійною хворобою аналізу”, щире захоплення й намір наслідування.

Власне гармонізуючий чинник поліфонічної творчості Шевченка, на думку дослідниці, мав найбільший вплив на розвиток білоруської літератури й ширше – культури. Ця цікава гіпотеза по-науковому докладно обґрунтовується у процесі аналізу типологічної подібності творчості Шевченка та Якуба Коласа (IV розділ). Спостережено, що обидва поети, будучи далекими від захопленого сприйняття реальності, усе ж відштовхувалися від сентиментально-релігійного архетипу біблійного Лазаря (риси, притаманна багатьом слов'янським літературам). “Розкриття внутрішніх суперечностей об'єктивного світу через їхнє глибоке філософське “переживання” визначило засадничо-позитивний рух художнього мислення Якуба Коласа, тривалу діалектику оптимізму в його творчості, її ідейно-естетичну еволюцію” [2, 103].

Як ще одну об'єднавчу рису Ж. Шаладонова називає еволюцію художнього мислення від романтизму до реалізму. Цікаво також прокоментовано спільність підходу митців до творення метафори державності: поети-реалісти бачили образ хати (Шевченко), образ нової землі (Колас) як відшукування Батьківщини, спосіб національної самоідентифікації, як пошук гармонії, синтезу полярних сторін дійсності. Звідси випливає “єдність мистецької інтерпретації основних образних констант” [2, 118]. Аналіз епічності мислення Якуба Коласа (і Тараса Шевченка) дав дослідниці підстави говорити про обох поетів як про основоположників творення національного білоруського й українського образу світу.

Початок ХХ ст., як метафорично висловився проф. І. Денисюк, “переорює облоги білорусщини”. У літературу приходять численні таланти на чолі з Янкою Купалою та Якубом Коласом. Перед письменниками початку віку постає завдання за якийсь десяток років наздогнати європейські літератури,

засвоїти культурні здобутки світових літератур і зробити власний внесок у світову культурну скарбницю. Саме під таким гаслом проходить творчість Максима Багдановіча. І саме під таким кутом зору розглядає й авторка монографії літературні взаємини Т. Шевченка й “володаря “зачарованого царства” (І. Денисюк), “художника-синтетика” (М. Драй-Хмара), класика білоруського письменства Максима Багдановіча.

Невеликий обсяг розділу “Максім Багдановіч і Тарас Шаўчэнка” пояснюється приналежністю митців до різних часів і різних мистецьких парадигм. Попри те рецепція Шевченка Максимом Багдановічем, як доводить дослідниця, містить ознаки типологічної єдності. Найперше “типологічна близькість віршів Тараса Шевченка й Максима Багдановіча виникає із загальної тенденції творчого засвоєння ними елементів фольклорної поетики <...>, але Багдановіч насамперед звернув увагу на “персонажні”, “суб'єктні” твори Кобзаря, сполучив досвід, завдання їх створення й ідейно-мистецькі функції із білоруським фольклорним матеріалом” [2, 182]. У білоруському фольклорі Максим Багдановіч вбачав поетичний світ душі білоруса, форму його тисячолітнього образного мислення, його філософію природи. Як вважає авторка монографії, типологічна подібність творів “у народному дусі” Багдановіча й Шевченка віддзеркалює діалектичний зв'язок літератури й фольклору. Ця подібність простежується також на рівні жанрово-образної структури: “у єдності любовної чи соціально-драматизованої тематики, відповідної сконденсованої форми ліричного монологу-сповіді; наявності психологічно виразних образів, численних народно-гумористичних елементів, музикальності вірша тощо” [2, 174].

Не оминула увагою авторка монографії і постать М. Багдановіча-критика. Дослідження мистецької спадщини Тараса Шевченка – окрема сторінка творчої біографії білоруського митця, яка засвідчує його іманентну потребу осмислити феномен Тараса Шевченка як виразно національного й водночас універсального письменника.

Опубліковані 1914 р. (до 100-річного ювілею Т.Г. Шевченка) дві статті

про нього (“Краса і сила”, “Пам’яті Т.Г. Шевченка”) становлять золотий фонд світового шевченкознавства, не втратили своєї актуальності у плінні літ, відкрили нові шляхи дослідження спадщини Шевченка. На противагу представницькому колу дослідників, що шанували у творах Кобзаря передусім зміст (ідею!), Максим Багдановіч чи не вперше показав його світові як великого майстра форми. Усе це з належною увагою та науковою ґрунтовністю доведено в монографії.

Маємо всі підстави констатувати: рецензоване дослідження, кожна його структурна частина зосібна об’єднати

концептуальністю наукового підходу, методології та шляхів аналізу. Попри те, що окремі задекларовані проблеми були вже предметом наукового розгляду, білоруська дослідниця спромоглася подивитись на них по-новому, урахувавши вимоги сучасної компаративістики – вистежувати не поодинокі збіги, а сутнісні характеристики творчих взаємодій різних літератур. До того ж дослідження Ж. Шаладонової акцентує на актуальності творчості Тараса Шевченка на всіх етапах літературної еволюції: від романтизму – через реалізм – до модернізму, чим укротіть засвідчує непроминальність генія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк И. К проблеме жанровой трансформации (на материале поэмы Янки Купалы “Бандароўна” // *Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн.* – Львів, 2005. – Т. 3. – С. 144-147.
2. Шаладонова Ж. Духоўныя спектры агню. Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура пачатку ХХ ст.: Манаграфія. – Мінск: Беларуская навука, 2009. – 191 с.

Отримано 21 квітня 2011 р.

Марія Данилевич, Леся Вашків
м. Тернопіль

ЛІТЕРАТУРА ЯК ОКСИМОРОН

Моренець В. П. Оксиморон: Літературознавчі статті, дослідження, есеї. – К.: Аграр Медіа Груп, 2010. – 528 с.

Праця Володимира Моренця “Оксиморон”, яка наприкінці минулого року побачила світ, залишає по собі феноменологічну двозначність. З одного боку, вітчизняне літературознавство вже давно чекало на появу такої книжки статей, досліджень та есеїв відомого літературознавця. В. Моренець зарекомендував себе не лише як дослідник літератури, а і як теоретик філософії літературного розвитку. Його статті завжди повертають нас до трансцендентного, незримо присутнього в художньому творі, але схоплення цього незримого й дає можливість пізнати суть.

Звичайно, свого часу мали можливість ознайомитися із цим “ставанням у думці” в різних фахових інтелектуальних наукових виданнях, як, скажімо, “Сучасність” чи “Слово і Час”. Видання складається з чотирьох великих розділів: “Люди і явища”, “Проблеми”, “Стильові тенденції”, “Імпресії”. Кожен із розділів може викликати своєрідні асоціації: так, особисто в мене останній розділ пов’язаний із назвою “Імпресії та медитації”, а перший – зі славнозвісним

проектом А. Райкіна “Люди і манекени”. Хіба що третій розділ, у якому йдеться про “поетичний авангард: його природу і сутнісні вияви”, постає дещо безбарвним. Поняття “Проблеми” може бути успішно прикладене до кожного розділу й зовсім не видається оксиморонним.

Проте, із другого боку, “Оксиморон” постає працею, яка оголює великою мірою авторське “Я” дослідника, книжка видається занадто суб’єктивною, а кожна суб’єктивна теорія чи концепція